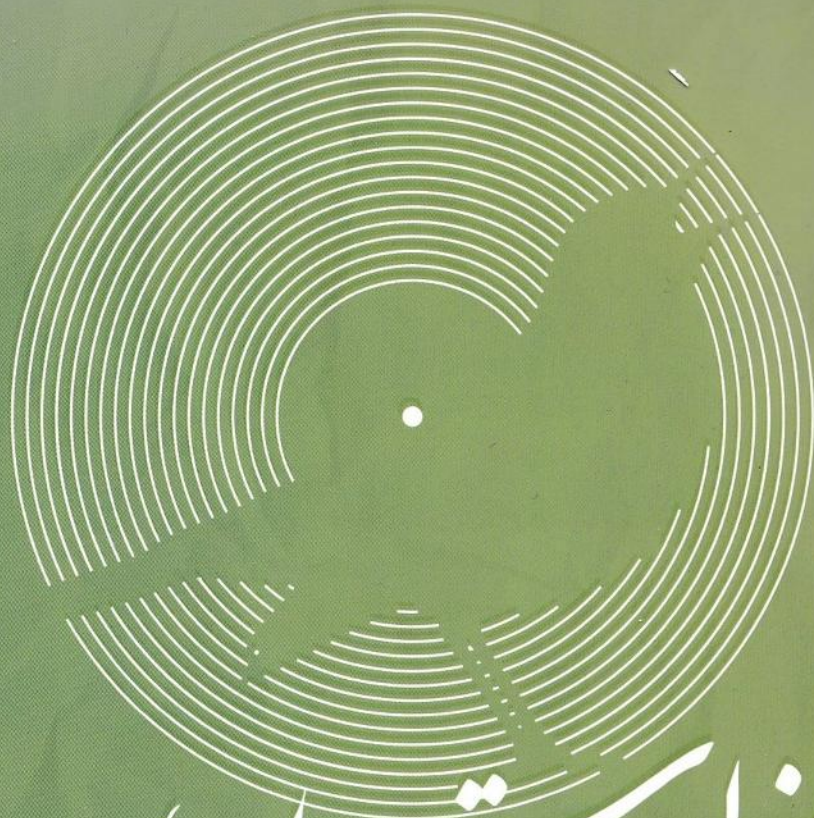

مرکز موسیقی بتهوون شیراز

هزار داستان

انگاره موسیقی ایران
محسن حسینی

انتشارات سوره مهر (وابسته به حوزه هنری)

دفتر موسیقی سوره مهر

هزارستان:
انگاره موسیقی ایران
محسن محسنی

ویراستار: محبوبه قاسمی ایمنجه

چاپ، صحافی و لیتوگرافی: واژه پرداز اندیشه - چاپ اندیشه
چاپ اول: ۱۳۹۶
شمارگان: ۲۵۰۰ نسخه
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۳-۰۶۴۵-۸

سرشناسه: محسنی، محسن، ۱۳۷۰ -
عنوان و نام پدیدآور: هزار داستان: انگاره موسیقی ایران / محسن محسنی؛ [برای دفتر موسیقی سوره مهر].
مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات سوره مهر، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری: ۲۰۰ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۳-۰۶۴۵-۸
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۸۰؛ همچنین به صورت زیر نویس.
موضوع: برومند، نورعلی، ۱۲۸۵ - ۱۳۵۵
موضوع: موسیقی آوازی -- ایران -- منشا
موضوع: Vocal music -- Origin-- Iran
موضوع: موسیقی ایرانی -- دستگاه‌ها -- ردیف
موضوع: Music, Iranian -- Dastgah -- Radif*
موضوع: بلبل‌ها -- تولید صدا
موضوع: Nightingale -- Vocalization
موضوع: پرندگان آواز خوان
موضوع: Songbirds
موضوع: آواز ایرانی
موضوع: Singing, Iranian*
شناسه افزوده: شرکت انتشارات سوره مهر، دفتر موسیقی
شناسه افزوده: شرکت انتشارات سوره مهر
رده بندی کنگره: ۱۳۹۵/م۳۴/م۱۸۲۱/۱۸
رده بندی دیویی: ۷۸۲/۰۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی: ۴۶۳۸۱۲۲

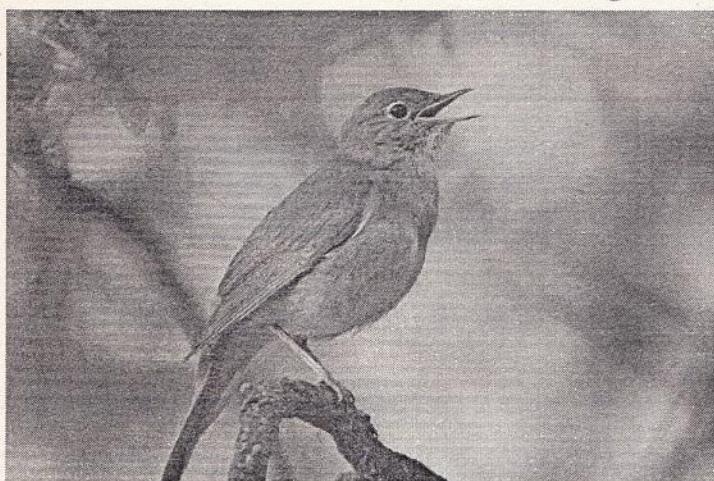
نشانی: تهران، خیابان حافظ، خیابان رشت، پلاک ۲۳
صندوق پستی: ۱۴۴ ال ۱۵۸۱۵
تلفن: ۶۱۹۴۲
تلفن مرکز بخت: (پنج خط) ۶۶۴۶۰۹۹۳ فکس: ۶۶۴۶۹۹۵۱
www.sooremehr.ir

فهرست

بیشگفتار.....	۹
در جست‌وجوی برومند.....	۹
نخستین ملاقات.....	۱۱
حفظ ارزش‌های ملی.....	۱۱
گذری بر نوشتار.....	۱۲
سپاسگزاری.....	۱۴
گفتار یکم: اهمیت هزارستان در تاریخ، فرهنگ، و اقلیم ایران.....	۱۷
پرنده ملی ایران، هزارستان.....	۱۹
ردپای بلبل در تاریخ موسیقی ایران.....	۲۰
بلبل در ادبیات فارسی.....	۲۲
بلبل در هنرهای تجسمی.....	۲۴
آواز خوانی بلبل در طبیعت.....	۲۸
پراکنندگی هزارستان.....	۳۰
آموزش هزارستان.....	۳۲
آرای نورعلی برومند درباره ارتباط بلبل و موسیقی ایرانی.....	۳۳
گفتار دوم: بررسی علمی مکانیزم صدادهی بلبل و انسان.....	۳۷
مکانیزم سونوریتة پرندهگان آواز خوان و انسان.....	۳۹
الگوهای همگرایی صدادهی بلبل و انسان.....	۴۵
شکل ظاهری پرنده هنگام آواز خواندن.....	۴۷
صدادهی آواز ایرانی.....	۴۹

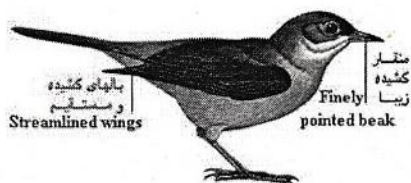
گفتار سوم: گذری بر تحریر پرندگان در ردیف موسیقی ایرانی	۵۵
آوانگاری تحریرهای انواع پرندگان در ردیف	۵۷
گفتار چهارم: تجزیه و تحلیل جمله‌بندی تحریرهای بلبل	۶۱
هنر جمله‌بندی	۶۳
گفتار پنجم: تجزیه و تحلیل جمله‌بندی تحریر خوانندگان آواز	۸۷
تحریر	۸۹
مکتب و شیوه	۹۲
متعصب یا متعهد؟	۹۳
تنوع ژانر و سبک	۹۴
موسیقی عامه‌پسند	۹۶
خلاقیت و نوآوری	۹۹
یک اصل در شیوه استاد سید حسین طاهرزاده	۱۲۸
نتیجه‌گیری	۱۴۶
گفتار ششم: تجزیه و تحلیل جمله‌بندی پنجه در ساز	۱۴۷
نتیجه‌گیری	۱۷۴
گفتار هفتم: پژوهش میدانی درباره پرندگان آوازخوان در طبیعت	۱۷۷
پژوهش میدانی	۱۷۹
سمفونی پرندگان آوازخوان	۱۸۰
واکنش پرندگان آوازخوان به ساز و آواز ایرانی	۱۸۴
سفر کوه‌نوردی	۱۸۶
کتابنامه	۱۹۱
پیوست	۲۹۱

پرندۀ ملی ایران، هزاردستان

هزاردستان گونه‌ای پرندۀ خوش‌آواست که به نام‌های «شباہنگ»، «مرغ سحر»، «مرغ خوش‌خوان»، «عندلیب» و به صورت کلی «بلبل» شناخته می‌شود. هزاردستان پرندۀ ای است خُردجثه و سریع‌حرکت و در طلاق‌ت لسان و زبان‌آوری بدو مثل زنند. این

پرنده از آنجا که در شب نیز مانند روز آواز می‌خواند در زبان انگلیسی به «Nightingale» مشهور است و با نام علمی «Luscinia megarhynchos» شناخته می‌شود. هزارستان شازده سانتی‌متر طول دارد. روی تنه‌اش کم‌رنگ‌تر و بیشتر متمایل به قهوه‌ای است و دمش نیز قرمز است. همچنین، حلقه سفید دور چشمانش واضح‌تر دیده می‌شود. زیر تنه تمیز است و فاقد لکه روی سینه و پهلوها و به رنگ سفید متمایل به نخودی یا خاکستری دیده می‌شود. در نزدیکی سطح زمین به پیدا کردن غذا مشغول می‌شود. تشخیص این پرندگان حتی در هنگام آواز خواندن بسیار مشکل است. بلبل بهترین پرنده آوازخوان موجود در ایران است. تقریباً هیچ‌گاه یک آواز را دو بار تکرار نمی‌کند. آوازش بسیار متنوع، زیبا، و بلند و شامل چهچه‌ها و تحریرهای زنگ‌دار است.^۱

ردپای بلبل در تاریخ موسیقی ایران

بلبل از دیرزمان در تاریخ و فرهنگ ایران نقش آفرینی کرده است. در دوره مادها^۲ موسیقی مقام والا و شامخی داشت و در بسیاری از مراسم این دوره به کار می‌رفت. اما، به‌جز روایت‌های تاریخی، اطلاعات زیادی از موسیقی این دوره در دسترس نیست. بنا به

۱. جمشید منصوری، پرندگان ایران، تهران: کتاب فرزانه، ۱۳۹۲.
 ۲. ۷۲۸ - ۵۴۹ پیش از میلاد

شرایط آن زمان، سرودهای مذهبی (بر اساس اوستا) برای نیایش و بزرگداشت اهورامزدا به کار می‌رفت. از این رو، در اوستا اصطلاحی با عنوان «زندخوانی» به کار رفته که به سراییدن یسناها و گات‌ها^۱ اطلاق می‌شود.

زندواف (زندباف) یا زندخوان به کسی گفته می‌شد که این سرودها را با آواز خوش می‌سرود. مسعودی، مورخ اسلامی قرن سوم هجری، بیان می‌کند:

عوا^۲ کتاب زردشت را 'زمزمه' می‌نامند و در بین شعرا هم مرغان خوش‌آواز به 'زندخوان' یا 'زندباف' معروف بوده‌اند. در فرهنگ انجمن آرای ناصری چنین آمده است: به ملاحظه اینکه زند را مقربان خوش‌آواز می‌خوانده‌اند، بلبل را نیز زندواف گویند.

در دوره ساسانیان، که خنیاگران^۳ موسیقی جایگاه ویژه‌ای داشتند، به منطقه‌ای جغرافیایی توجه می‌شود؛ این منطقه باستانی، واقع در شوشتر، به «محوطه صحرای بلبل» مشهور است.

در دوره غزنویان منوچهری دامغانی (درگذشت: ۴۲۳ ق) چنین شعری سروده است:

مرغ دل‌انگیز گشت، باد سمن‌بیز گشت
بلبل شب‌خیز گشت، کبک گلو برگشاد
بلبل باغی به باغ دوش نوایی بزد
خوب‌تر از باربد^۴، خوب‌تر از بامشاد^۴

۱. سرودها و نیایش‌های زردشت

۲. سرودگوی، سازنده، نوازنده، معنی، آوازه‌خوان

۳. نامدارترین موسیقی‌دان، شاعر، نوازنده، و خواننده دوره ساسانیان در زمان خسرو پرویز

۴. نوازنده و موسیقی‌دان دوره خسرو پرویز دوم ساسانی، که او را چون باربد کم‌مانند دانسته‌اند.

وقت سحرگه چکاو خوش بزند در تکاو
ساعتکی گنج گاو، ساعتکی گنج باد

شاعر در اینجا آواز بلبل را عالی‌تر از موسیقی‌دانان نامدار دورهٔ ساسانیان توصیف می‌کند.

همچنین، نظامی گنجوی، شاعر داستان‌سرای قرن ششم، در مطلع شعر خسرو و شیرین، که در ۳۳ بیت سی لحن بارید را در آن نام برده، بیان می‌کند:

درآمد بارید چون بلبل مست
گرفته بریطی چون آب در دست
ز صد دستان که او را بود در ساز
گزیده کرد سی لحن خوش آواز
در اینجا شاعر بارید را به بلبلی سرمست تشبیه کرده که از میان صدها سرود سی لحن ممتاز را برگزیده است.

بلبل در ادبیات فارسی

بلبل از قدیم‌الایام، به سبب چهجهٔ دل‌انگیز و نغمات موزونش، در ادبیات شرقی، به‌ویژه ادبیات فارسی، مقامی بلند داشته است. عطار نیشابوری، شاعر و عارف قرن ششم، مثنوی عرفانی کوتاهی به نام «بلبل‌نامه» دارد؛ خلاصهٔ آن چنین است: بلبل عاشق گل می‌شود و ناله‌های عاشقانهٔ او پرندگان دیگر را آزار می‌دهد. پرندگان شکایت نزد سلیمان پیامبر می‌برند. در حضور وی مجلسی تشکیل می‌شود و او باز را نزد بلبل می‌فرستند. بلبل نزد پیامبر حاضر می‌شود و محاکمه صورت می‌گیرد. بلبل با سرسختی از خود دفاع و شاکیان را مغلوب می‌کند و عاقبت با نصایح هدهد آرام می‌گیرد.

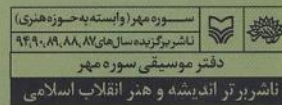

این کتاب تزی علمی - پژوهشی و کاربردی در آواز ایرانی است و بر اساس سمینار استاد نورعلی برومند در دانشگاه ایلینویز امریکادر باره ارتباط آواز هزارستان و موسیقی ایرانی طی دو آنکدوت کلی سونوریتیه و آرتیکولاسیون و تأثیرات آن در خوانندگان و نوازندگان موسیقی ایرانی پژوهش و نگارش شده است. در این اثر نخست تأثیر بلبل در تاریخ و فرهنگ و هنر ایرانی و سپس ویژگی های اقلیمی و زیست محیطی این پرند بر بررسی شده است. سپس، در گفت و گو با پروفسور نتل و استاد کیانی، به آرای استاد برومند در باره ارتباط آواز هزارستان و موسیقی ایرانی پرداخته شده است. در خلال مطالب، از روایت های نقل شده و آثار باقی مانده استاد برومند و شرح و بررسی برخی تعالیم آواز و مفاهیم مرتبط نزد استادان موسیقی ایرانی، از جمله مجید کیانی و محمدرضا لطفی، نیز استفاده شده است. سپس، با مقایسه علمی مکانیزم صدادهی بلبل و انسان، الگوهای همگرایی میان سونوریتیه بلبل و آواز ایرانی بررسی و درباره صدادهی در آواز ایرانی نیز توضیحاتی اساسی ارائه شده است.

سپس از تفکیک تحریرهای پرندگان مختلف در ردیف موسیقی ایرانی، با ارائه نمونه های صوتی، به تحلیل جمله بندی تحریرهای متنوع بلبل پرداخته شده و نتایج درخور توجهی درباره آرتیکولاسیون بلبل و آواز ایرانی ارائه شده است که می تواند در پهنه هایی بر آواز ایرانی بگشاید. سپس، نمونه های صوتی از تحریرهای مختلف استادان آواز و پهنه های گوناگون استادان ساز (تار، سه تار، سنتور، کمانچه، نی) تحلیل و مقایسه و نتیجه آن ها به دست آورده شده است.

(قیمت فقط با هولگرام صحیح است)

تهران / خیابان حافظ / خیابان رشت / پلاک ۲۳
 صندوق پستی: ۱۵۸۱۵/۱۱۴۴ / تلفن: ۶۱۹۴۲
 سامانه پیامک: ۳۰۰۵۳۱۹
 مرکز بخش: نشر کتاب انتشارات سوره مهر
 تلفن: (پنج خط) ۶۶۴۶۰۹۹۳
 فکس: ۶۶۴۶۹۹۵۱